

ПОЛЬСЬКА РЕЦЕПЦІЯ ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА У ПРАЦЯХ ТЕОКТИСТА ПАЧОВСЬКОГО

Видатним представником львівської полоністики ХХ століття був Теоктист Іванович Пачовський (1907–1984), який народився 18 лютого 1907 року в селі Нижній Стратин (нині с. Стратин Івано-Франківської області), в національно свідомій, патріотичній родині. Дитинство майбутнього науковця пройшло в селах Старий Збараж та Залужжя (нині Збараський район Івано-Франківської області). Його науково-педагогічна біографія вражає плідністю та багатогранністю. Ще з юнацьких років майбутній учений захоплювався літературою. В гімназії успішно вивчав німецьку мову, любив латину, був редактором шкільної газети «Відгуки». Після закінчення у Збаражі гімназії з відзнакою 1928 року вступив до Львівського університету на гуманітарний факультет, де навчався разом із майбутніми яскравими представниками красного письменства Богданом-Ігорем Антоничем, Іриною Вільде та Степаном Щуратом. Крім української, Пачовський вивчав такі слов'янські мови та літератури, як польська, чеська, сербська, російська. Серед його педагогів були відомі на той час польські літературознавці Ю. Кляйнер, Я. Янув та Е. Кухаревський. «Отже, навчаючись у Львівському університеті, — як писав Андрій Скоць, — Теоктист Іванович мав можливість здобути ґрунтовну філологічну освіту, яка вирішила його долю й на довгі роки з'єднала зі львівським полоністичним осередком». У 1933 році Пачовський захистив магістерську роботу «Українські переклади „Żywotów Świętych” Петра Скарги (по рукописних матеріалах)». Уже за рік її було опубліковано в «Sprawozdaniach Towarzystwa naukowego we Lwowie», тоді ж молодий учений виступив на Другому міжнародному з'їзді славистів з доповіддю «Echa „Żywotów Świętych” P. Skargi w „Minejach” D. Rostowskiego». Із 1933 по 1939 рр. Т. Пачовський працював асистентом на кафедрі української філології Львівського університету, підготував та у 1936 році захистив докторську (кандидатську) дисертацію «”Життя святих” Дмитрія Тупталенка-Ростовського», яка 1939 року була надрукована польською мовою у видавництві Львівського університету. Науковець ретельно опрацював фундаментальні чотири томні «Життя...», провів численні типологічні зіставлення твору Дмитрія Ростовського з давніми українськими, російськими, польськими та латинськими писемними пам'ятками. З огляду на високу наукову вартість роботи, яка, на жаль, не зазнала широкого розголосу через війну, 1947 року за рекомендацією академіка М. Гудзія Т. Пачовському рішенням ВАК було присуджено без захисту ступінь кандидата філологічних наук та вчене звання доцента. У наш час ця фундаментальна розвідка про «Четві — Мінеї» була актуалізована в першому випуску «Львівської медієвістики» (2007) у реферативному огляді праці Теоктиста Пачовського «“Книга Житій святих” Дмитра Тупталенка-Ростовського» в українському перекладі з польської мови Дарії Сироїд. У Львівському університеті вчений викладав ряд курсів, зокрема давню українську літературу, ґрунтовно висвітлюючи польськомовну творчість Л. Барановича, І. Галятовського тощо, а також спецкурси з українсько-польських літературних взаємин. Підсумком багаторічної викладацької діяльності Т. Пачовського стали досить рідкісні на той час друковані лекції з курсу «Історія української літератури XVI–XVII ст.»

(Львів, 1965). Пізніше цей матеріал використовувався в навчальних підручниках та посібниках із давньої літератури.

Теоктист Іванович працював у Львівському університеті понад тридцять років, до червня 1973 року, коли вийшов на пенсію, хоча насправді його «наполегливо попросили» написати заяву як політично неблагонадійного для влади, який не вписувався своїми працями в марксистськи заідеологізовану науку. Впродовж тривалого наукового життя вчений був членом українського республіканського комітету славістів, виїздив до Польщі з лекціями, присвяченими українсько-польським літературним взаєминам, зокрема у Люблінському університеті імені Марії Склодовської-Кюрі він прочитав низку спецкурсів щодо ролі Івана Франка для міжслов'янського культурного простору. У Наукових записках (1966) цього університету він надрукував польською мовою свою вагому студію «Владислав Сирокомля — перекладач Шевченка». Варто зауважити, що Т. Пачовський, враховуючи досвід польського літературознавства, був одним із перших українських медієвістів, який виділив особливу роль українського бароко «київської школи» ще в тридцяті роки минулого століття, розглянувши цей матеріал у статті «Клясичні традиції в українській літературі перед Котляревським» (1939).

Діапазон досліджень науковця — давня українська література (розвідки про «Слово о полку Ігоревім», Г. Сковороду) та література другої половини XIX століття — спрямований здебільшого на українсько-польське культурне пограниччя. Найповніше компаративістичні зацікавлення вченого розкриваються у висвітленні теоретичних питань, пов'язаних із іменами Тараса Шевченка та Івана Франка, рецепції їх творчості в Польщі та взаємодії зі спадщиною представників польської літератури.

У низці своїх розвідок і нарисів, статей і тез, виголошених на конференціях, передусім шевченківських, Теоктист Пачовський висвітлив невідомі й маловідомі факти поширення серед поляків творів Тараса Шевченка, зібрав і проаналізував їх переклади, виконані талановитими польськими поетами, та проаналізував оцінки спадщини Кобзаря польськими літературознавцями. Першою його шевченкознавчою працею можна вважати оглядову брошуру «Шевченко в присвячених йому віршах», надруковану в бібліотеці «Дзвонів» (1939), в якій він назвав імена тих українських поетів, які своїм поетичним словом відгукнулися про «батька Тараса». Загалом, шевченкознавчі студії Т. Пачовського тематично можна розділити на ті, де аналізуються переклади та літературознавчі огляди. Серед останніх «Відгуки поезій Шевченка в польській літературі другої половини XIX ст.», «Шевченко у віршах польських поетів другої половини XIX ст.», «Маловідомі відгуки про Шевченка в польській критиці другої половини XIX ст.», «Проблематика польського шевченкознавства другої половини XIX ст.» та інші.

У статті «Відгуки поезій Шевченка в польській літературі другої половини XIX ст.» учений у загальних рисах представив популяризацію творів Т. Шевченка в Польщі, згадав імена їх перекладачів — Л. Совінського, В. Сирокомлі, А. Гожалчинського, П. Свенціцького, а також ставить перед науковцями проблему, якій присвятив свою статтю — відлуння творчості Тараса Шевченка в польській поезії. Далі Т. Пачовський розглядає постаті вищезазначених польських письменників — популяризаторів та перекладачів Т. Шевченка. Автор не подає докладної біографічної чи мистецької довідки, а зосереджується на внеску митців у розвиток польського шевченкознавства. Крім названих, Станіслав Грудзінський також перекладав поезії Шевченка, а його

особиста лірика почасти інспірована українським поетом. Т. Пачовський наводить приклад такої інспірації — «Pieśń moja — duma moja», де виразно відчувуються ремінісценції з поезії Т. Шевченка «Думи мої, думи мої». Крім того, С. Грудзінський, нахненний Шевченком, писав і прозу. Особливої уваги, на думку дослідника, в цьому контексті заслуговує його збірка «Powieści ukraińskie», в якій змальовано картини з селянського життя. В кінці вчений приходить до висновку, що інспірації творчістю Т. Шевченка позитивно вплинули як на окремі твори, так і на весь літературний процес Польщі другої половини XIX ст. Т. Пачовський також зазначає, що в цьому ключі можна говорити про другу хвилю «української школи» в польській літературі.

У праці «Шевченко у віршах польських поетів другої половини XIX ст.» Теокист Пачовський проаналізував поезії польських поетів, присвячені Кобзареві. На думку автора, вони становлять цінний матеріал не тільки для вивчення життя й творчості митця, а й для оцінки ставлення представників польської літератури до українського поета, висвітлення української теми в польській літературі. У другій половині XIX ст. з'явилося шість таких поетичних творів: Е. Желіговського, Б. Залеського, Б. Коморовського, Б. Шварце, Б. Червенського, Ю. Орловського; всі їх Т. Пачовський розглядає у своїй розвідці. Науковець зазначає, що в більшості названих поезій Шевченко оцінюється як народний поет-революціонер, а самим творам притаманні глибокий ідейний зміст, багатство художніх засобів, вдалий добір символіки. Деякі ж автори, на думку Т. Пачовського (як-от Б. Коморовський), подавали образ Тараса Шевченка в «консервативному» висвітленні. Додатком до названої статті є українські переклади двох віршів, розглянутих у ній («Смерть Шевченка» Б. Червенського та «На урочисте відзначення річниці смерті Тараса Шевченка...» Ю. Орловського).

Порівнянню різних течій і поглядів у польських шевченкознавчих студіях XIX ст. Т. Пачовський присвятив статтю «Проблематика польського шевченкознавства другої половини XIX ст.». Автор назвав серед напрацювань польських критиків і публіцистів даного періоду більше 30 статей та розвідок про життя і творчість Т. Шевченка. Ці матеріали Т. Пачовський згрупував у три цикли: 1) перші голоси про життя і творчість Т. Шевченка, зокрема про «Кобзар» 1860 року; 2) літературний портрет українського поета; 3) окремі проблеми, пов'язані з життям і творчістю Шевченка та повідомлення про вшанування його пам'яті. Як відзначив науковець, ряд подібних питань уже висвітлювали до нього і українські, й польські дослідники, але в загальному плані й не завжди охоплюючи всі доступні джерела. Т. Пачовський у своїй статті використовує, поряд із відомими матеріалами, й маловідомі нариси та повідомлення про Шевченка, зосереджуючи головну увагу на питаннях, які ще не стали предметом досліджень. Загалом автор розглядає відгуки про творчість Шевченка таких критиків, як Л. Совінський, Т. Падалиця, А. Гожалчинський, В. Сирокомля, Б. Залеський, Г. Баттаглія, Ф. Равіта-Гавронський та ін. На думку Т. Пачовського, польські критики й публіцисти другої половини XIX ст. всебічно цікавились життям і творчістю Т. Шевченка, висвітлили чимало питань із шевченкознавства. Значна частина розглянутих публікацій отримала схвалення автора статті, до деяких він поставився критично, виділяючи в історії тогочасних шевченкознавчих досліджень дві течії — «прогресивну» та «реакційну».

Матеріали польської шевченкознавчої критики, зокрема ті, що з'явилися за життя Кобзаря та в перші десятиріччя після його смерті, вже впродовж довгого часу залишаються цінним фактичним підґрунтям для дослідження рецепції видатного україн-

ського поета в Польщі. Не всі статті набули широкого розголосу, що, однак, не применшує їх ролі в загальній картині сприйняття Шевченкової творчості поляками. Заслуга опрацювання маловідомих польських критичних робіт відповідної тематики, введення їх до наукового обігу належить, поряд із іншими дослідниками, й Теоктистові Івановичу Пачовському. Огляд ряду таких матеріалів знаходимо в його статті під назвою «Маловідомі відгуки про Т. Шевченка в польській критиці другої половини XIX ст.», проте присвячена вона лише матеріалам, не зареєстрованим у бібліографічних покажчиках (статті й повідомлення Т. Падалиці, К. Друмкевича, Богдана і Броніслава Залеських, А. Блаховського, що були надруковані в другій половині XIX ст.). На початку розвідки автор розглянув позицію Тадея Падалиці (псевдонім польського письменника Зенона Фіша), представлену ним у короткому критичному повідомленні про третє видання «Кобзаря» («Gazeta Warszawska», 1860, № 146). Т. Падалиця відмічав оригінальність та художність Шевченкової поезії, захоплювався її «народністю», особливо високо оцінюючи соціально-побутові твори («Часто мають вони за основу високо зрозумілу мораль, і позначає їх риса глибокої простоти. Це зідеалізовані властивості народу, але це зідеалізування не фальшиве, не перебільшене, навпаки, воно пройняте правдою»). Разом із тим, поляк виявив непримиренність до поем історичної тематики, зокрема до «Гайдамаків», на що Теоктист Пачовський звертає особливу увагу. Упередженість автора відгуку призвела до помилкової інтерпретації твору і, як наслідок, до неправильного бачення шляху української літератури загалом: «Консервативними позиціями, на яких стояв автор, зумовлене й його безпідставне твердження в прикінцевій частині рецензії, що історична тематика не відкриває для українських письменників далеких перспектив». Подібної думки дотримувався і Куба Друмкевич. Про це свідчить вміщений у газеті «Tygodnik Poznański» (1862, № 26) відгук на заяву А. Гожалчинського, який виступав із критикою на адресу перекладача «Гайдамаків» Л. Совінського. Останній, щоправда, інтерпретував поему Тараса Шевченка в консервативному ключі, однак А. Гожалчинський, на думку К. Друмкевича, звинувачував Л. Совінського в хибному розумінні даного твору без вагомих причин. Автор відгуку повністю поділяв позицію відомого польського письменника та високо оцінював його популяризаторські досягнення. У ряді питань щодо Леонарда Совінського як перекладача творів Шевченка К. Друмкевич висловився неупереджено, проте беззаперечним лишається консерватизм його підходу до інтерпретації деяких поем Кобзаря, зазначає Теоктист Пачовський.

Видається цікавою віднайдена автором статті замітка Юзефа Богдана Залеського, що її польський поет додав до свого вірша «Mogiła Tarasowa» (1865). Б. Залеський подав короткі біографічні дані Тараса Шевченка та здійснив огляд деяких його творів, дотримуючись консервативної позиції, з якою не погоджувався Теоктист Пачовський. На думку полоніста, видатний представник «української школи» не зміг дати об'єктивної оцінки Шевченковим історичним поемам, проте зовсім по-іншому сприйняв лірику Кобзаря («Немає сумніву, що це найцінніші і найкращі його твори, по суті архитвори»). Повідомлення містить цінну інформацію стосовно зв'язків Т. Шевченка з поляками, наприклад, про поширеність Кобзаревих поезій і картин серед польської еміграції в Парижі та про його дружбу з Броніславом Залеським. Останній також повідомив чимало важливих деталей щодо відносин Тараса Шевченка із представниками польської інтелігенції у статті 1869 року («Czas», № 269), яка, по суті, є відповіддю на несправедливі закиди краківського журналіста під криптонімом «Б». Зокрема, він

приписував Кобзареві недружнє ставлення до поляків та вороже відгукувався про українську мову й культуру. Броніслав Залеський, будучи щирим другом Т. Шевченка та людиною прогресивних поглядів, висловив обурення з приводу очевидно неправдивої заяви й подав власні спогади про великого українця (переважну частину повідомлення складають саме вони). Т. Пачовський навів декілька уривків із обговорюваної статті, зміст яких переконує в неправильній інтерпретації фактів польським кореспондентом. Важливо, що аргументи Бр. Залеського не лишилися без відповіді. «Б» обстоює свої погляди в № 272 тієї ж газети «Czas», Броніслав Залеський, у свою чергу, дає «остаточний» відгук: «...Я мусив спростувати слова п. Б тому, що вони стосувалися людини, яка вже сама з гробу їх спростувати не могла і пам'ять якої завжди для мене дорога. Те, що я сказав про Шевченка, не веде обов'язково до тих висновків, які зробив шановний п. Б. Поетичну вартість його (тобто Шевченка. — Т. П.) залишаю кращим за мене суддям...». Полеміка Бр. Залеського з невідомим журналістом становить «яскравий приклад боротьби за Шевченка в польській публіцистиці другої половини XIX ст.» і додає ще один фрагмент до картини сприйняття постаті й творчості Кобзаря в Польщі.

Наприкінці 80-х — на початку 90-х років XIX ст. одним із популяризаторів поезії Тараса Шевченка серед польських читачів був Антін-Костянтин Блаховський. У п'яти номерах газети «Kurjer Lwowski» (1887, № 142–146) опубліковано його розвідку «Taras Szewczenko jako poeta, obywatel i nauczyciel ludu ruskiego», яку з невідомих причин обійшли увагою бібліографи та дослідники-шевченкознавці. Теокист Пачовський розглядав її в заключній частині своєї статті «Маловідомі відгуки про Т. Шевченка...». Праця А. К. Блаховського яскраво відображає симпатію автора до українського митця, захоплення його життєвим шляхом і творами. «Постать Тараса Шевченка набирає незрівнянного блиску як народного поета-пророка і вчителя народу, що серед найбільших труднощів, без попередників, без зразків, тільки силою свого таланту і любов'ю до батьківщини досяг вершин і прискорив може на ціле століття природний розвиток літератури і почуття свого народу», — писав критик. А. К. Блаховський розглядав основні події з життя Шевченка, вдумливо аналізував низку його творів і навіть пояснював читачам-співвітчизникам назву відомої поетичної збірки «Кобзар».

Теокист Пачовський зауважив, що польський критик припустився у своїй розвідці деяких перекозчень: «...не проаналізував ряду важливих творів Шевченка, невірні висвітлює питання українсько-російських літературних зв'язків, тенденційно інтерпретував твори за біблійними мотивами та ін.». Науковець, однак, не заперечував заслуги А. К. Блаховського в поширенні перекладів Кобзарєвої поезії на теренах Польщі та схвалив його щире прагнення викликати симпатію до Шевченка в широких читацьких колах.

Серед статей Теокиста Пачовського, що стосуються перекладів Шевченка в Польщі — «“Кобзар” на польській землі (про переклади на польську мову поезій Т. Шевченка)», «“Заповіт” Тараса Шевченка польською мовою», «Перлина Шевченкової лірики “Садок вишневий коло хати” в польських перекладах», «Шевченко в польських перекладах 70–90-х років XIX ст.», «Поезії Шевченка в маловідомих перекладах польською мовою», «Владислав Сирокомля — перекладач Шевченка», «Твори Шевченка в перекладах Л. Совінського», «Сучасні переклади поезій Тараса Шевченка на польську мову», «Нове польське видання поезії Шевченка», «Єжи Єнджеєвич — перекладач поезії Шевченка»,

Надрукована у журналі «Жовтень» (1964) стаття «“Кобзар” на польській землі...» є оглядом перекладів, виконаних як визначними польськими поетами та прозаїками — В. Сирокомлею, Л. Совінським, С. Грудзінським, Е. Ожешко, С. Жеромським, так і маловідомими авторами (наприклад, «Заповіт», «Тополя» та інші, що їх перекладали Ф. Станкевич та М. Грушецької, які відзначаються високим художнім рівнем, і як він писав, не згадуються в шевченкознавчій літературі тощо). Автор позитивно оцінив здобутки представників польського красного письменства на ниві популяризації Шевченкової поезії та зазначав, що розмаїття перекладів із «Кобзаря» свідчить про великий інтерес до творчості українського поета в Польщі.

У статтях «Шевченко в польських перекладах 70–90-х років XIX ст.» та «Поезії Шевченка в маловідомих перекладах польською мовою» Теоктист Пачовський подав огляд перекладів із Шевченка, виконаних у Польщі в XIX столітті, які розширив у кількох інших статтях. Зокрема, у розвідках «“Заповіт” Тараса Шевченка польською мовою» і «Перлина Шевченкової лірики “Садок вишневий коло хати” в польських перекладах» він розглянув переклади конкретних поезій.

Автор подав коротку характеристику «Заповіту», стверджуючи, що цей вірш у другій половині XIX століття «вийшов поза межі України». Далі Пачовський охарактеризував його польські переклади, зокрема передачу в них ідейного змісту та художніх прийомів Шевченкової поезії. Вперше до перекладу «Заповіту» Т. Шевченка (точніше, уривків твору) звернувся у польській літературі А. Гожалчинський. На думку науковця, його текст відходить від першоджерела й радше може бути названий переспівом. Натомість повний переклад «Заповіту» здійснив у 1868 році Павлин Свенціцький. Т. Пачовський вважав, що перекладач зберіг не лише форму оригіналу, а й його ідейне звучання, і високо оцінив переклад Свенціцького. Інші переклади популярного Шевченкового твору належать як полякам (С. Войнаровській, Г. Данилевському, Ю. Чеховичу, Ф. Блотніцькому, Я. Копровському, Т. Хрусцелевському), так і українцям: наприклад, Р. Гамчикевичу. Щоправда, текст останнього не вирізняється перекладацькою майстерністю. Автор виділив переклад Єжи Єнджеєвича. На думку Т. Пачовського, йому притаманні чіткість відтворення ідейного змісту першоджерела та точне збереження поезики.

У статті «Перлина Шевченкової лірики “Садок вишневий коло хати” в польських перекладах» Т. Пачовський коротко охарактеризував переклади однойменного твору, виконані П. Свенціцьким, С. Твердохлібом, Ч. Ястшембцем-Козловським, В. Борунським, Б. Жираніком, Т. Хрусцелевським, Є. Самохваленком, зазначаючи, що всі вони добре передають природність, життєрадісний тон і колорит, властиві поезії Тараса Шевченка.

Визначним постатям польських перекладачів та популяризаторів творчості Шевченка присвячено спеціальні статті «Твори Шевченка в перекладах Л. Совінського», «Владислав Сирокомля — перекладач Шевченка», «А. Гожалчинський — перекладач поезій Т. Шевченка», «Павлин Свенціцький — популяризатор творчості Шевченка», «Твори Шевченка в перекладах Є. Єнджеєвича».

Про першого перекладача, поета Леонарда Совінського (1831–1887), сина польського шляхтича та української селянки, вчений писав у кількох статтях, що він займає почесне місце серед перекладачів Тараса Шевченка в Польщі. Як зазначав Т. Пачовський, Л. Совінський добре володів як польською, так і українською мовами, відчував народний колорит Шевченкових творів і майстерно його відтворював

у польському тексті, що вкупі з поетичним талантом забезпечувало йому перекладацький успіх. Т. Пачовський твердив, що «Совінський підходив до перекладу Шевченка з усією відповідальністю, відчував ті труднощі, що їх зумовлювала передусім форма Шевченкової поезії». На думку автора статті, це підтверджує вже перший його переклад з Шевченка — балада «Чого ти ходиш на могилу?». Варто зазначити, що українська тема посідала важливе місце в творчості Л. Совінського. Т. Пачовський зауважував, що цьому питанню була присвячена стаття Р. Таборського «Україна в творчості Л. Совінського». Багато уваги у своїй статті автор приділив розгляду одного з найцінніших творів польського письменника — трагедії «Na Ukrainie» (1873), де помітні численні ремінісценції з творів Шевченка. Трагедія присвячена польському повстанню 1863 року та повстанню українського селянства у цей же час. Л. Совінський стверджував, послуговуючись також творами Т. Шевченка, що польський та український народи повинні разом іти до визволення. Ці ідеї він прочитував у поезії Т. Шевченка, через те саме український Кобзар для нього був дороговказом, через те він з особливим захопленням вивчав і перекладав його.

Із поем Шевченка, поряд із «Наймичкою», найбільше зацікавили польського перекладача «Катерина» та «Гайдамаки». Перший із названих творів Л. Совінський переклав не повністю, однак опрацьовані ним уривки точно відповідають оригіналу та відзначаються художністю (що, на думку Теоктиста Пачовського, є результатом глибокого, «правильного» розуміння змісту поеми). Про «Гайдамаків» в інтерпретації Леонарда Совінського дослідник писав так: «Серед перекладів з Шевченка, опублікованих Л. Совінським, найвидніше місце належить поемі “Гайдамаки”. Приступаючи до перекладу цього твору, він докладно вивчив його зміст і форму, про що свідчать не тільки окремі коментарі до тексту, але й цінні спостереження щодо віршової будови». Ретельна робота перекладача, вважає Т. Пачовський, зробила польський варіант «Гайдамаків» помітним явищем у тогочасному літературному житті. Завдяки точній передачі змісту й поетичності цей переклад став справжньою подією в польській літературі. Очевидно, що ті принципи художнього перекладу, якими керувався Л. Совінський (докладне засвоєння мови оригіналу та вірна передача його змісту й форми), дали належні результати, відзначає Т. Пачовський. Заслуга Л. Совінського і в тому, що він першим почав перекладати твори Шевченка та зацікавив ними таких поетів, як В. Сирокомля і А. Гожалчинський. Уже в наступні два роки після появи перекладу «Гайдамаків», здійсненого Л. Совінським, вийшли у світ збірки поезій Шевченка у перекладах А. Гожалчинського і В. Сирокомлі. Однак ні перший, ні другий, на думку Т. Пачовського, не дорівнялися Л. Совінському в майстерності.

Іншим перекладачем та популяризатором Шевченка в Польщі був Владислав Сирокомля (справжнє ім'я — Людвіг Кондратович, 1823–1862), відомий передусім своїм поетичним доробком — гавендами й ліричними віршами. Важливе місце в літературній діяльності митця займала українська тема — захоплення романтичного поета історією, культурою, фольклором українського народу відповідало інтелектуальній атмосфері епохи.

Перекладацька діяльність Владислава Сирокомлі здобула високі оцінки українських та польських науковців. Так Володимир Вільчинський зазначав, що «переклади В. Сирокомлі як свідчення прийому, інтерпретації і відтворення текстів раннього Шевченка становлять значущий літературний і суспільний факт». Досягнення польського поета у сфері популяризації Кобзаревих творів не оминув своєю увагою і Те-

октист Пачовський. У його науковому доробку постаті митця присвячено об'ємну статтю «Владислав Сирокомля — перекладач Шевченка», що була надрукована польською мовою. На початку вчений подав короткий огляд перекладів із «Кобзаря» — від найперших до виконаних за часів Народної Польщі — та охарактеризував творчість В. Сирокомлі в контексті польської Шевченкіани й реалістично-демократичних тенденцій літератури другої половини XIX століття. Автор погоджується із В. Спасовичем, який стверджував, що світобачення і, відповідно, поезія Тараса Шевченка та Владислава Сирокомлі виявляли немало спільних рис: «Кондратович ставив собі за мету і завдання бути поетом не лише національним, а, найголовніше, народним, обходячи літературні салони, бути улюбленцем не вибагливих людей, а простих. З цієї точки зору, у багатьох поглядах він був рідний по духу Тарасу Шевченку, майже весь “Кобзар” якого він переклав на польську мову». Саме це, на думку Т. Пачовського, й пояснює надзвичайне зацікавлення творчою спадщиною великого українського поета, що його виявляв В. Сирокомля. Далі Теоктист Пачовський вдумливо проаналізував структуру збірки перекладів, здійснених польським поетом («Кобзар Тараса Шевченка, переклав з польської мови на малоруську В. Сирокомля», 1863), він наводить відгуки відомих літературознавців про перекладацькі досягнення митця, подає власні оцінки робіт Владислава Сирокомлі тощо. Спираючись на перелік творів, включених до видання, а також текст передмови, Т. Пачовський доходить висновку, що В. Сирокомля підготував збірку ще за життя Шевченка, а точніше — в період із середини січня 1860 року по 10 березня 1861 року, користуючись третім виданням «Кобзаря» (про це свідчить обрана ним послідовність віршів, відсутність присвят до «Перебенді» та «Івана Підкови», яких не бачимо і в «Кобзарі» 1860 року, та інші деталі). Владислав Сирокомля фактично першим уклав повну збірку поезій Шевченка в польському перекладі, хоча й видали її кількома роками пізніше, як підкреслював Т. Пачовський, подаючи як власну її оцінку, так і спираючись на відгуки Г. Баттаглії, Г. Кочура та інших. Т. Пачовський відзначив заслуги Сирокомлі-перекладача, роблячи, однак, акцент на тенденції до змін оригінального змісту в його перекладах.

Теоктист Пачовський наводить численні приклади на підтвердження думки про тенденцію до змін (зокрема, додавання нових деталей) у перекладах В. Сирокомлі. Це уривки з «Гамалії», «Івана Підкови», «Перебенді», «Тополі» та інших творів у зіставленні з їх польськими відповідниками. Учений, проте, не забуває оцінити високу художність перекладних текстів, у яких уміло збережені тропи та колорит Шевченкових поем, використання В. Сирокомлею українізмів на зразок «lichu», «wraże» тощо. Дослідник також порівнює переклади польського митця із перекладами Л. Совінського та А. Гожалчинського. Останній, на думку автора статті, дещо поступається Владиславу Сирокомлі в поетичній майстерності, хоча й передає зміст оригіналу ретельніше. Натомість Леонард Совінський, який був добре знайомий з українською історією, фольклором і, найголовніше, мовою, перекладав вірші Шевченка не лише художньо, а й точно. В. Сирокомля ж, констатував Т. Пачовський, «не мав можливості ретельнішого пізнання української культури», що не могло не позначитися на якості його перекладів. У заключній частині розвідки автор оцінив заслуги Владислава Сирокомлі на ниві популяризації Шевченкової творчості в Польщі, зокрема те, що саме йому належать перші переклади «Перебенді», «Причинної» та низки ліричних поезій, а також коротко характеризує перекладацьку манеру митця, підкреслюючи такі основні її риси, як поетичність з одного боку та схильність до трансформації оригіналу — з

іншого. Т. Пачовський вважає, що переклади В. Сирокомлі витримали випробування часом, а сам поет «заслужив на почесне місце в історії взаємних польсько-українських літературних зв'язків». На відміну від розлогої розвідки Л. Совінського про Кобзаря, Владислав Сирокомля обмежився невеличкою передмовою, яку наводимо повністю: «Тарас Шевченко — сучасний поет, відомий своїми різноманітними цікавими життєвими перипетіями, заслуговує на визнання за собою звання найпершого на сьогодні пісняка України. Відчуваючи, що ще передчасно здійснювати студії над життям і творами сучасного автора, ми переклали без жодного розгляду його “Кобзар”, збірку дум та поем, що відзначаються ревністю, силою, глибоким знанням і любов'ю до народу. Українська поезія, що розпочала нову епоху нашої, не може бути нам байдужою. В нашому перекладі ми опустили кілька місць із “Тарасової ночі”, повністю не перекладали поему “Гайдамаки”, бо тут автор у крові вмочав пензля, спотворивши естетичну красу своїх образів».

Ще одному інтерпретатору поезій Кобзаря присвятив свою працю Теоктист Пачовський — ідеться про статтю «А. Гожалчинський — перекладач поезій Т. Шевченка», в якій об'єктивно та із залученням великого теоретичного і практичного матеріалу проаналізовано переклади поезій Тараса Шевченка, виконані А. Гожалчинським, що вийшли окремим виданням 1862 року. Думки літературознавців щодо перекладів розійшлися. Так Григорій Вервес у своїй монографії, присвяченій творчим взаєминам Т. Шевченка і Польщі, відзначив достовірне відтворення текстів оригіналу, хоча й закидав відсутність художньої довершеності в окремих перекладах. Інша дослідниця — Любов Арасимович — у своїх роботах подала лише загальну характеристику перекладацької діяльності А. Гожалчинського. Т. Пачовський відзначає, що в українському літературознавстві відсутня ґрунтовна й докладна характеристика творчої діяльності польського поета. Однак після опублікування статті П. М. Попова «Ранній польський перекладач творів Т. Шевченка А. Гожалчинський» вітчизняні компаративістичні студії збагатилися новим, досі невідомим матеріалом про життєвий і творчий шлях письменника.

А. Гожалчинський опублікував два томи перекладів. До першого тому («Przekłady pisarzów małorosyjskich, t. 1, Taras Szewczenko»), що з'явився друком 1862 року, увійшли твори на історичну тематику «Іван Підкова», «Тарасова ніч», «Гамалія», соціально-побутові поеми «Катерина», «Наймичка», «Москалева криниця», романтичні балади «Тополя», «Калина», ліричні поезії та уривки з поеми «Єретик». А. Гожалчинський, на думку Т. Пачовського, був найбільш плідним перекладачем творів Тараса Шевченка в польській літературі другої половини XIX століття, адже він переклав 24 твори та 3 уривки окремих поезій. Художня цінність цих перекладів полягає в тому, що вони ідейно й образно збігаються з оригіналом, у них збережено ритміку першотворів. Хоча, зіставляючи у своїй статті тексти обох поетів, Т. Пачовський закидає Гожалчинському невідповідний рівень компенсації деяких художніх елементів україномовного варіанту. Зрештою, вчений відзначає, що серед перекладів польського поета є більш і менш вдалі. Так, переклад вірша «Іван Підкова» А. Гожалчинського визнано одним із кращих перекладів польською мовою, про що свідчать численні його публікації. Важливо, що він не лише подав переклади творів Шевченка, а й принагідно вмістив невеликий теоретичний та історичний коментар, що відображав його позитивне ставлення до непростого минулого двох братніх народів, описаного

у творах Т. Шевченка, на відміну від Л. Совінського, який, перекладаючи твори Кобзаря, пояснював суперечливі місця у них незнанням Т. Шевченком спільної історії.

На XI науковій шевченківській конференції Теоктист Пачовський виступив зі спеціальним рефератом — «П. Свенціцький — популяризатор творчості Т. Шевченка», присвятивши чимало уваги популяризатору-інтерпретатору та перекладачеві Павлину Свенціцькому (1841–1876), життя й літературна діяльність якого тісно пов'язані з Україною. Тут він народився, навчався — спочатку в Кам'янець-Подільській гімназії, потім у Київському університеті, а згодом активно співпрацював з українським театром (зокрема, перекладав польські, французькі, англійські п'єси), викладав українську мову та редагував два журнали — «Siolo» й «Nowiny». З юнацьких років майбутній митець цікавився життям українського народу, його фольклором і літературою. Українська тематика широко представлена в його байках, оповіданнях, повістях і драматичних творах, які Свенціцький писав польською та українською мовами («Колись було», 1865; пізніше польськомовний варіант «Przed laty», 1866; комедія «Міщанка», 1866; «Opowieści stepowe», 1871; історична драма «Świętosław Igorowycz», 1884).

Вплив Тараса Шевченка виразно позначився і на творчості П. Свенціцького. Т. Пачовського особливо цікавило ставлення польського письменника до українського, використання ним поезій Кобзаря у власних творах. Окрім перекладів польською («Кавказ», «Розрита могила», «Заповіт» тощо), Свенціцький написав драму «Катерина» (1862) українською мовою за мотивами поеми Шевченка. Саме її Пачовський розглядає у статті «Відгуки поезій Шевченка в польській літературі другої половини XIX ст.», відзначаючи, що поема, на відміну від оригінального твору, є більш розбудованою і загалом самостійною. Учений висловлює думку, що, незважаючи на чимало запозичень, твір П. Свенціцького є цілком самостійним. Дослідник зауважує, що в цьому творі присутній радше дух Кобзаря, ніж рецептивний вияв його творів. У п'єсі знайшли відображення симпатії П. Свенціцького до українського народу, до Т. Шевченка та його творчості. У своїй драмі П. Свенціцький у прозовій формі майже дослівно відтворив деякі уривки з українського тексту, а протягом 1866 і на початку 1867 року опублікував у журналі «Siolo» Кобзареву «Катерину», «Наймичку», «Неофітів», «Тополю», «Чого ти ходиш на могилу?», «Рано-вранці новобранці» та «Ой три шляхи широкії», надруковані латинським алфавітом. Т. Пачовський зауважив, що названі поезії Павлин Свенціцький подавав за «Чигиринським Кобзарем» 1844 року та «Кобзарем» 1860 року. За Т. Пачовським, культурну пропаганду Шевченкової творчості серед поляків П. Свенціцький здійснював у трьох формах: публікував вірші Кобзаря латинкою — правописом, доступним польському читачеві, перекладав їх польською мовою та черпав із них матеріал для власних творів.

Науковець навів слова П. Свенціцького, що стали хрестоматійними, про ціннісні контексти Кобзаря: «Байрона розуміють два мільйони англійців, Гете — мільйон німців, Словацького — півмільйона поляків, Шевченка слухає, розуміє, з ним співає п'ятнадцять мільйонів! Тим він і великий, тим вищий понад усіх поетів!». Однак основним об'єктом зацікавлення для українського полоніста стали переклади Свенціцького, що побачили світ впродовж 1866–1868 рр. («Кавказ», «Розрита могила», «Рано-вранці новобранці», «Ой три шляхи широкії», «Чигирине», «Минають дні, минають ночі», «Заповіт», «Єсть на світі доля» (уривок з поеми «Катерина») і «Садок вишневий коло хати»). Лише три з названих творів, а саме «Рано-вранці новобранці», «Заповіт» і «Єсть на світі доля», були вже відомі польському читачеві з перекладів, здійснених

на початку 60-х років Л. Совінським та А. Гожалчинським, інші ж поезії Шевченка Свенціцький переклав польською вперше. Пачовський зазначає, що гарне знання української мови допомагало полякові максимально точно передавати оригінал, і на підтвердження своєї думки наводить відомий уривок з поеми «Катерина» — «Єсть на світі доля» — за Шевченком та в перекладі. Автор статті також підкреслював, що П. Свенціцький, однак, не завжди знаходив адекватні слова в польській мові й тому свідомо вводив українізми на зразок «dola», «żupanу», «lichu», «serdeńko» і т. ін. Форма ж оригінального тексту майже повністю збережена — використаний розмір добре передає ритміку Шевченкового твору. «Дивно тільки, чому в другому й четвертому віршованих рядках він вжив п'ятискладового вірша, що не відповідає ритмічній будові оригіналу, порушує її», — зауважив дослідник. Наводяться у статті й інші зразки перекладів. Розглядаючи вірш «Ой три шляхи широкії», Павлин Свенціцький, на думку науковця, дуже добре відтворив і ритмічний малюнок, і основні образи першоджерела. Т. Пачовський вважав, що саме у прагненні якнайточніше передати ідейний зміст, поетичні засоби, колорит поезії Кобзаря — головна заслуга польського перекладача.

Окремо Теоктист Пачовський розглянув переклад «Заповіту», що його Свенціцький здійснив у 1868 році (стаття «“Заповіт” Тараса Шевченка польською мовою»). Учений зауважив, що вперше в польській літературі до перекладу найвідомішого Шевченкового твору звернувся Анджей Гожалчинський, який, однак, навів лише його уривки, натомість перший повний переклад належить Павлинові Свенціцькому. На думку Т. Пачовського, переклад можна вважати вдалим з огляду на високу точність передачі оригіналу. Для прикладу науковець подав початок «Заповіту» в польському варіанті. Як зазначав автор статті, «в окремих випадках трапляються у П. Свенціцького незначні додатки, вжиті ним для зображення ритмічної будови оригіналу, проте Шевченків текст, його революційний пафос відтворюється правильно». Збережений і тип римування (перехресне), підібрано адекватні відповідники для передачі художніх засобів («З тропів уваги заслуговує епітет “wraża”, що наближає переклад до оригіналу»).

«Блискучим», на переконання Теоктиста Пачовського, є переклад вірша «Садок вишневий коло хати», що його П. Свенціцький подав у нарисі «Спогади скитальця». Учений здійснив коротку порівняльну характеристику польського та українського текстів, зокрема, наголосив на збереженні перекладачем, попри деякі неточності, образів і ритміки оригіналу, а також відзначає, що цей переклад лишився невідомим для широкого загалу і, мало того, не був зареєстрований шевченкознавцями-бібліографами на момент написання статті.

Теоктист Пачовський, позитивно відгукуючись про творчість та популязаторську діяльність Павлина Свенціцького, констатував, що робота письменника не оцінена відповідним чином: «Дивно, що польські літературознавці ще не звернули належної уваги на П. Свенціцького, не визначили йому належного місця в історії літератури». На нашу думку, проблема вивчення спадщини митця в усіх її аспектах лишається актуальною і досі, напрацювання ж у даному напрямку Теоктиста Пачовського, як і праця Володимира Радзиковича (1911), могли б стати орієнтиром для подальших досліджень.

Особливе місце серед наукових зацікавлень Теоктиста Пачовського займала перекладацька діяльність Єжи Єнджеєвича. Вчений чимало зробив для розкриття заслуг письменника перед польською та українською літературами, присвятивши йому

низку статей: «Твори Шевченка в перекладах Є. Єнджеєвича», «Єжи Єнджеєвич: урок української», «Ще одне надбання в шевченкіані Єнджеєвича», «Єжи Єнджеєвич — перекладач поезії Шевченка».

У названих працях Т. Пачовський дав високу оцінку майже всіх перекладів творів Т. Шевченка польською мовою, здійснених Є. Єнджеєвичем, наголосивши на їх надзвичайній цінності для польської Шевченкіани, створивши літературний портрет автора «Українських ночей...». Учений вважав, що аналіз перекладів Є. Єнджеєвича є всебічним втіленням його принципів художнього перекладу (бездоганне засвоєння мови твору, що перекладається, детальне вивчення його генези, ідейного спрямування і поетики, точна передача змісту і художніх особливостей). Позитивно відгукнувся Теоктист Іванович про книгу «Українські ночі або родовід генія», що викликала у критиків як зауваження, так і визнання. Доречно нагадати про те, що повість була вчетверте перевидана у Польщі до 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка. Ініціатором публікації стала дочка Єжи Єнджеєвича Йоанна Кригер. Те, що інтерес до повісті Єнджеєвича не втрачено й до сьогодні, підтверджує думку Теоктиста Пачовського про його велике значення для культур обох слов'янських народів.

Огляд наукового доробку Теоктиста Пачовського у сфері шевченкознавства, навіть без глибшого аналізу, переконує нас у тому, що особливий інтерес для видатного полоніста-літературознавця становили переклади поезії Кобзаря та критичні матеріали, пов'язані з його творчістю, які датуються другою половиною XIX століття. Учений рівня Т. Пачовського, однак, не міг не йти в ногу з часом, про що свідчить стаття «Сучасні переклади поезій Тараса Шевченка на польську мову». Характеристика перекладів, достатньо лаконічна, проте змістовна, супроводжується численними прикладами з аналізованих творів і дозволяє отримати точне уявлення про перекладацьку Шевченкіану часів Народної Польщі.

Теоктист Пачовський зазначав, що на момент написання праці переклади, здійснені поляками в XX столітті, ще не стали предметом всебічних досліджень, хоча й набули значного поширення. У зв'язку з цим автор мав на меті розглянути поезії Шевченка в «найновіших» на той час польських перекладах, що їх оминули у своїх розвідках сучасники Т. Пачовського, «звертаючи увагу на адекватність щодо оригіналу та на деякі питання поетики».

Серйозним кроком у поширенні творів Кобзаря польською мовою, вважає дослідник, стала збірка «Utwory wybrane» (Варшава, 1955) зі вступним словом поета В. Слободніка та коментарем і післямовою професора М. Якубця. Більш ніж вісімдесят творів Шевченка — поеми, балади і ліричні поезії — представлені тут здебільшого «сучасними» перекладами, найяскравіші з яких Теоктист Пачовський аналізує у своїй статті. Влодзімеж Слободнік, який, як зазначалося вище, брав участь у підготовці видання, також переклав для нього низку поезій («Утоплена», «Варнак», «Юродивий», «Муза», «Слава», «Плач Ярославни» та інші). Впродовж 1959–1961 рр. були опубліковані інші переклади поета: «Думи мої, думи мої», «Якби зустрілися ми знову», «Не гріє сонце на чужині» та «Ой чого ти почорніло». Всі вони високо оцінені Т. Пачовським з огляду на точну передачу оригіналу, збереження його ритмічної структури та, передусім, творчий підхід В. Слободніка, який слідом за З. Пшесмицьким намагався перекладати не «з мови на мову, а з поезії на поезію». Втілення перелічених принципів бачимо в уривку польського варіанту «Утопленої», що його наводить Теоктист Пачовський. Зміни, до яких удався перекладач, тут мі-

німальні, ритмічний малюнок і тип римування збережені повністю. Ці риси, поряд із точним відтворенням образів та настрою творів Шевченка, характерні майже для всіх перекладів, виконаних В. Слободніком. Прагнення ж до певної трансформації оригінального тексту видається цілком виправданим, адже зумовлене законами польської ритміки — про це сам перекладач писав у статті «Праця над перекладами віршів Шевченка на польську мову».

Т. Пачовський також вважав, що цінний внесок у Шевченкіану Народної Польщі зробив відомий поет і літературний критик Мар'ян Пехаль. До згаданої вище збірки ввійшли тринадцять його перекладів: «Реве та стогне Дніпр широкий» (уривок), «Заворожи мені, волхве», «Не завидуй багатому», «Сонце заходить, гори чорніють», «Неофіти», «Подражаніє Едуарду Сові» та інші. Найбільш точним серед них, на думку Теоктиста Пачовського, є переклад «Неофітів», де перекладач послідовно йде за оригіналом та яскраво відтворює основні його образи, не вдаючись до буквалізму. Особливу увагу Т. Пачовський звертав на використані перекладачем засоби компенсації («трохи одпочила» — «wnet się przebudziła», «недобита» — «ledwie żywa», «живущу силу» — «drzemiące jej siły», «нишком» — «skrycie»), які дозволили М. Пехалю передати зміст першоджерела однаковою мірою точно та художньо. Вдалими вважає науковець і низку інших перекладів польського поета, проте зазначає, що деяким перекладам Мар'яна Пехалю бракує майстерності: впроваджені ним зміни не завжди відповідають оригінальному тексту, художні засоби відтворені подекуди штучно, тощо («Сонце заходить, гори чорніють», «Причинна» та інші).

Виділяє Теоктист Пачовський переклади Е. Житомерського («У бога за дверми лежала сокира») та Т. Хрущелевського («Сова»), які, на думку вченого, справляють найкраще враження із вміщених у збірці. Загальний рівень представлених перекладів є також досить високим, вони добре сприймаються та здебільшого пропонують вдалі засоби компенсації. Т. Пачовський наголошував на безсумнівній ролі видання в популяризації творчості Тараса Шевченка серед читачів Народної Польщі, хоча й не оминає факту відсутності в ньому такої важливої поеми Кобзаря, як «Сон», та найкращих перекладів XIX століття, виконаних П. Свенціцьким, С. Грудзінським, М. Грудшецькою та іншими.

Автор статті згадує і тих перекладачів поезії Шевченка, які виступили зі своїми роботами після публікації «Utworów wybranych». Це поляки М. Яструн («Пророк», «Мені однаково»), А. Цесарж («Не женися на багатій», «Ой три шляхи широкії»), Б. Жиранік («Гоголю»), А. Яворський («Не гріє сонце на чужині», «Ой гляну я, подивлюся», «Ми заспівали, розійшлись») та українці К. Кузик («Заповіт») і О. Лапський («І небо невмите, і заспані хвилі», «Минули літа молодії», «Осії. Глава XIV (подражаніє)'). Пачовський подає стисло характеристику перекладів, оцінюючи їх, попри деякі зауваження, загалом високо, особливо виділяє науковець переклад талановитого польського письменника Єжи Єнджеєвича.

Видатний полоніст не втрачав інтересу до перекладачів-сучасників та їхніх досягнень у популяризації поетичних творів Тараса Шевченка впродовж багатьох років. Свідченням цього є «Нове польське видання поезій Шевченка» — рецензія на опубліковану 1974 року збірку «Taras Szewczenko, Wybór poezji». Т. Пачовський, щоправда, не подає в ній детального аналізу перекладів, натомість зосереджує увагу на передмові Мар'яна Якубця, виправляючи, зокрема, деякі неточності, що їх припустився автор. Так науковець відзначає: переспів «Подражаніє Едуарду Сові» є не переробкою

білоруської пісні, записаної Я. Чечотом, як твердить М. Якубець, а пісні, використаної Е. Желіговським у драматичній поемі «Зорський». Теоктист Пачовський також не погоджується із твердженням польського професора стосовно творчого методу Кобзаря як виключно романтичного: «...Шевченко-поет керувався і принципами реалізму, реалістичні тенденції дуже помітні в “Кобзарі”». Вміщеним же у виданні перекладам учений дає позитивну оцінку й робить висновок: «Рецензована книжка — це панорама і підсумок значних досягнень у царині освоєння польською літературою творчості Тараса Шевченка».

Зауваги Теоктиста Пачовського щодо перекладацьких напрацювань часів Народної Польщі мають подекуди оглядовий характер. Відзначимо ще раз: у шевченкознавчих студіях пріоритетними для науковця були матеріали XIX століття як хронологічно близькі до періоду життя Тараса Шевченка. Розглянуті стаття і рецензія, однак, створюють цілісну картину перекладів із «Кобзаря», виконаних сучасниками Т. Пачовського, та можуть слугувати планом для подальшого пошуку й аналізу.

Окрім рецепції польської шевченкіани Теоктист Пачовський присвятив чимало праць із різних ділянок українсько-польських літературних взаємин. Так у статті «Юліуш Словацький в українській критиці» зазначалося, що вперше про видатного польського поета в українському літературознавстві згадував Іван Верхратський, який 1876 року видав у Львові переклад поеми Ю. Словацького «Батько зачумлених» з передмовою і коментарями. Також перу І. Верхратського належить переклад поеми «В Швейцарії», опублікованої лише 1880 року в редактованому ним часописі «Денниця». Т. Пачовський слідом за М. Павликом стверджує, що в перекладах І. Верхратського відсутня належна мистецька майстерність. Головну причину цього науковець убачає в тому, що Верхратський не був справжнім поетом, тож і рівень його перекладів знижений за рахунок мови, далекої від літературної. Т. Пачовський погоджується з Г. Вервесом, який писав, що переклади І. Верхратського мають суто історичне значення, будучи позбавлені при цьому високої художньої культури. Тут також ідеться про дослідження творчості видатного польського поета у вітчизняному літературознавстві (переклади поезій та драматургії Ю. Словацького, здійснені В. Щуратом, С. Твердохлібом, М. Старицьким, О. Пчілкою, та їх літературно-критичні опрацювання). Т. Пачовський розглядає у цьому контексті статтю В. Щурата «Юліуш Словацький в українському письменстві і перекладі», автор якої вважає, що вплив польського поета на українську літературу був не таким уже й значним. На його думку, лише у творі П. Куліша «Маруся Богуславка» можна віднайти відголосок поеми Ю. Словацького «Король-дух». Т. Пачовський не поділяє думки В. Щурата, зокрема полемізує з ним щодо того, ніби творчість Ю. Словацького стала претекстом європейського декадентизму.

Він також розглянув статті, опубліковані з нагоди сторіччя Юліуша Словацького (1909), зокрема переклад поеми «Ангеллі» П. Стебницького й статтю В. Масляка, присвячену поетичному твору польського романтика «Змій», де зображено картини з історичного минулого України. Автор відзначає, що ця стаття була першою спробою осмислення української тематики у творах Ю. Словацького в українській критиці. З інших українських критичних праць Т. Пачовський високо оцінює брошуру Олени Пчілки «Юліуш Словацький. Його життя, творчість і зразки творів», видану 1910 року в Києві. Дослідник зазначає, що Олена Пчілка за характером творів вважала Юліуша Словацького виключно романтиком, а з інших рис, властивих йому, наголошувала

на демократизмі й патріотизмі. Т. Пачовський висловив думку, що першим справді науковим підходом до проблеми вивчення творчості великого польського поета відзначився Є. Рихлік, який у розвідці «Українські мотиви у творчості Ю. Словацького» охарактеризував взаємини поета з головними представниками «української школи» в польському романтизмі — А. Мальчевським, Ю. Б. Залеським, С. Гоцинським, а також дав авторитетну оцінку його творам на українські теми. Характеризуючи дослідження Є. Рихліка як теоретичне й новаторське, Т. Пачовський все ж відзначає, що до розгляду українських мотивів автор розвідки підійшов з суто описового боку, не торкаючись їх з літературознавчої позиції.

Наступним етапом дослідження стала стаття «Юліуш Словацький і його зв'язки з Україною» (1960), в якій дана характеристика роботи Г. Вервеса «Юліуш Словацький і Україна». У своїй монографії Г. Вервес подає коротку біографічну довідку й характеристику творчості польського поета, зосереджуючи увагу на аналізі перекладів його творів українською мовою (М. Рильський, М. Бажан, В. Сосюра, В. Терещенко, Є. Дроб'язко). Автор вказує також на факт відчутного впливу польських поетів «української школи» на ранню творчість Ю. Словацького, зокрема на твори «Українська дума» та «Пісня козацької дівчини». На думку Т. Пачовського, високою поетичною культурою відзначаються переклади творів Ю. Словацького, здійснені М. Бажаном, В. Сосюрою, М. Терещенком, хоча першість все ж належить М. Рильському, який, на думку дослідника, «проникаючи в лабораторію польського художника слова, даючи нам змогу відчутти своєрідність його геніальних творінь, залишається і в перекладі — самобутнім українським поетом. Його переклади ні з чим не сплутаєш, у них увесь час натрапляємо саме на таку трактовку образів оригіналу, яку міг дати тільки Максим Рильський». Велике зацікавлення творчою спадщиною Ю. Словацького виявив Іван Франко, який написав кілька літературно-критичних праць, присвячених польському поету, а крім того, як наголошує Теоктист Пачовський, деякі його твори мають спільні мотиви з творами польського романтика (повість «Лель і Полель» І. Франка тематично і художньо близька до поеми Ю. Словацького «Лілля — Венета»). На думку Т. Пачовського, ці два твори, окрім образності, об'єднані ідеєю боротьби проти польської шляхти та вірою в краще майбутнє.

Не менше уваги приділяв Т. Пачовський творчості І. Франка в рамках українсько-польських літературних і громадських взаємин другої половини ХІХ ст. На цю тему він опублікував статті «Іван Франко — перекладач Міцкевича», «Іван Франко про “українську школу” в польській літературі», «Твори Ю. Словацького в оцінці І. Франка», «Поезії І. Франка польською мовою», «Іван Франко — популяризатор української пісні серед поляків», «І. Франко — перекладач польських поетів другої половини ХІХ ст.», «Питання адекватності в оповіданнях І. Франка польською і українською мовами», «Деякі питання українсько-польських літературних зв'язків ХІХ — поч. ХХ ст.», «І. Франко в сучасній польській критиці», «Невідома драма І. Франка («Югурта») польською мовою», «Ще одна недрукована стаття І. Франка про Т. Шевченка», «Франкові автопереклади польською мовою (на матеріалі оповідань)».

У статті «Іван Франко про “українську школу” в польській літературі» дослідник переконливо довів, що Каменяр поширив межі терміна «українська школа», включивши до її складу, поряд із поетами-романтиками та їх епігонами, також попередників, письменників ХVІ–ХVІІІ ст. Т. Пачовський підняв із забуття і прокоментував першу польськомовну драму І. Франка «Югурта», яку він написав ще в гімназії на

основі «Енеїди» Вергілія і «Війни з Югуртою» Салюстія. Натомість, у статті, що має назву «І. Франко — перекладач польських поетів другої половини XIX ст.», йдеться про роль Івана Франка як популяризатора польської літератури. Його критичні праці та перекладацька діяльність значною мірою сприяли утвердженню польської літератури в європейській культурній традиції. Перу І. Франка належать переклади творів С. Кльоновича, А. Міцкевича, А. Асника, В. Гомулицького, А. Немоевського. На жаль, не всі перекладні твори збереглися. Про деякі з них лишилися тільки згадки. Саме такі рідкісні твори (А. Асника, В. Гомулицького, А. Немоевського) й обирає для детального аналізу у своїй статті Т. Пачовський. Перш за все автора цікавлять переклади двох відомих віршів А. Асника «Голос, що кличе в пустині» і «Приходиш до мене». Дослідник відзначає, що творчість Асника-позитивіста цікавила Івана Франка давно (згадаємо його роботу «Сучасні польські поети»). Варто відзначити, що І. Франко як перекладач і теоретик літератури висував чіткі й високі вимоги до перекладацької діяльності і сам намагався їх дотримуватись. Ось чому у перекладених українською мовою творах польського поета збережено образність і тональність оригіналу, хоча іноді можна помітити й розбіжності з оригінальним текстом. У таких випадках Іван Франко застосовував принципи художньої компенсації. Теоктист Пачовський зазначав, що, незважаючи на таку малу кількість перекладених творів Адама Асника, Іванові Франку вдалося показати самобутність і поетичний хист польського поета. Не менше уваги І. Франко приділив перекладам творів В. Гомулицького (вірші «На Канонії», «Під обухом», поема «Ель моле рахмім»). Т. Пачовський наводить уривки з польського оригінального тексту поеми та з перекладу І. Франка і доходить висновку, що образи й описові сцени поеми відтворені в українському варіанті з максимальною точністю, а сам переклад, здійснений Іваном Франком, жодним чином не поступається оригіналу. Т. Пачовський наголошував у статті на тому, що І. Франка перед цим цікавила поезія, пов'язана з соціальною тематикою. Саме таку лірику писав ще один видатний польський поет А. Немоевський, який першим у польській літературі звернувся до теми нелегкого шахтарського життя в епоху «Молодого Польщі». Прикметно, що поет довго спілкувався з представниками цієї професії, навіть жив серед робітників, аби краще їх пізнати.

Іван Франко здійснив переклад семи поезій польського поета з його останньої збірки: «Мені снилось, що я птах», «Що завтра дасть?», «Вони вам говорять, що юність і май», «Останній танець плив», «З чола нам давненько спав честі вінець», «Кузня» і «Входить осінь білолиця». І хоч тематика цих поезій різноманітна, все ж центральне місце в ній, як відзначає Теоктист Пачовський, займає критика тяжких умов життя у тогочасному суспільстві. Вірш «Останній танець плив» («Метеор») зацікавив І. Франка авторською критикою декадентства, до якого негативно ставився й український поет. Звертаючи на це увагу читачів, автор резюмує: велика заслуга І. Франка як перекладача польських поетів-сучасників полягає в тому, що він збагатив українську культуру творами А. Асника, В. Гомулицького та А. Немоевського.

Стаття «Іван Франко — невтомний поборник українсько-польського культурного єднання» присвячена праці видатного поета на ниві утвердження українсько-польських культурних зв'язків. Т. Пачовський принагідно згадує праці інших полоністів, які присвятили свої наукові праці постаті І. Франка в контексті двох літератур, зокрема Г. Вєрвеса, М. Возняка, М. Якубця. На початку статті Т. Пачовський зосереджує увагу на етапній для І. Франка щоденній роботі в польській періодиці, яка до-

зволила йому не лише перебувати в постійному контакті із щоденною інформацією і знайомити польське суспільство з життям українського народу, а й надала багатий та плідний матеріал для подальших літературних творів та теоретико-критичних робіт. І. Франко постає як добрий знавець польської літератури, свідченням чого є його численні публікації про польських письменників та переклади їх творів, листування з чільними представниками польської літератури. Згадував Теокист Пачовський і про заслугу поета у розробці теми «української школи» в польському романтизмі. Вчений саме І. Франка називає першим ґрунтовним дослідником творчості її представників — Т. Падури, Т. Заборовського та інших, а також саме йому приписує заслуги у створенні термінології та специфікації цього явища польської літератури.

За основу свого аналізу творчих взаємин Івана Франка з польською літературою Т. Пачовський обрав монографію Г. Вервеса «Іван Франко і питання українсько-польських літературно-громадських взаємин 70–90-х років XIX століття». Докладно аналізуючи розвідку, автор публікації не лише перераховує її провідні положення й наголошує на великій науковій і теоретичній цінності, але й, завдяки прискіпливому аналізу, знаходить у ній деякі невідповідності, зокрема вказує на окремі неточності і перекручення українських назв, наведених у роботі.

Ще одна стаття Теокиста Пачовського — «Твори Марії Конопницької у перекладах на польську мову» — також стосується головним чином перекладів Івана Франка, адже твори обох поетів були суголосні не лише своєю соціальною тематикою, але й образністю, сюжетним вирішенням і провідними мотивами. Зіставляючи українські переклади, що належать перу різних авторів (П. Грабовського, А. Волощака, М. Пригари та інших), з польськими оригіналами, вчений стверджує, що під час детального аналізу першотвору та його інваріантів можна стверджувати про високий рівень майстерності перекладачів. Однак саме І. Франку вдалося найповніше відтворити ідейно-художній рівень перекладених творів.

Теокист Пачовський впродовж усього життя в своїх теоретичних працях приділяв велику увагу вивченню українсько-польських літературних взаємин. Завдяки плідній діяльності вченого в науковий обіг вітчизняної полоністики було введено чимало невідомих раніше матеріалів із давньої літератури, а, передусім, творчості Тараса Шевченка та Івана Франка.

Ростислав Радишевський